

ХРОНІКА

М. М. ШМАГЛІЙ

ХІІ НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ АКАДЕМІЇ НАУК УРСР

Важливою подією в житті Інституту археології АН УРСР була ХІІ наукова конференція, присвячена підсумкам археологічних досліджень на новобудовах Української РСР. Вона відбулася 23—26 березня 1964 р. в м. Києві. В роботі конференції взяли участь понад 200 науковців, у тому числі близько 100 представників центральних наукових закладів Москви, Ленінграда, ряду союзних республік (РРФСР, БРСР, МолдРСР, ГрузРСР, ЛитРСР, Калмицької АРСР та ін.), республіканських, обласних та районних музеїв, університетів та інших наукових закладів УРСР. Робота конференції проходила на пленарних засіданнях і чотирьох секціях (первісної, скіфо-сарматської, античної та слов'яноноруської археології).

Конференцію відкрив директор Інституту археології АН УРСР член-кореспондент АН УРСР С. М. Бібіков. Він підкреслив велике значення археологічних матеріалів, здобутих у результаті багаторічних досліджень на новобудовах республіки, які становитимуть основу для широких узагальнюючих досліджень древньої історії УРСР.

На пленарних засіданнях було заслухано 10 наукових доповідей. Відзначаючи 150-річчя з дня народження великого українського поета, революційного демократа Т. Г. Шевченка, конференція першою заслухала доповідь старшого наукового співробітника Інституту А. Т. Сміленко «Археологія в житті і творчості Т. Г. Шевченка». Доповідач розповіла про вклад Т. Г. Шевченка в історичну та археологічну науку, що знайшов відображення як у його творчості, так і в особистій діяльності як краєзнавця.

Академік Б. О. Рибаків в доповіді «Історичні проблеми археології» зробив цікавий огляд найвизначніших археологічних відкриттів, здійснених за останні роки в Радянському Союзі, і дав критичний аналіз та оцінку найважливішим історичним проблемам, над вирішенням яких успішно працюють радянські археологи.

Доповідь заступника директора Інституту археології АН УРСР по науковій роботі Ю. М. Захарука була присвячена загальній оцінці результатів археологічних досліджень на новобудовах УРСР. Доповідач підкреслив, що приток нових археологічних джерел, здобутих на новобудовах, допомагає розширити і поглибити розробку важливих проблем історії древнього населення УРСР та підняти на новий щабель теоретичний і методичний рівень археологічних досліджень. Новобудови рес-

публіки й надалі залишаються важливим фактором у розвитку радянської археологічної науки¹.

В доповіді члена-кореспондента АН УРСР С. М. Бібікова були підняті важливі питання вивчення господарсько-економічного комплексу класичного трипілья. Грунтуючись на матеріалах трипільських поселень Середнього Подніпров'я (Гребені та ін.), доповідач провів ряд демографічних розрахунків, які в співставленні з етнографічними даними дозволили підійти до розгляду важливих економічних характеристик трипільського суспільства — обсягу використання трипільцями земельних угідь та форм обробітку землі, характеру тваринництва, спеціалізації виробництва кераміки та розвитку обміну. Доповідач зупинився також на питанні соціального устрою трипільського суспільства.

Про археологічні дослідження в зоні будівництва Північно-Кримського каналу в 1962—1963 рр. зробив доповідь начальник археологічної експедиції Є. В. Веймарн. Доповідач відзначив, що за два роки розкопок досліджено 23 кургани, які дали 476 поховань різного часу (від епохи енеоліту до пізнього середньовіччя). Зібрані матеріали дозволяють також поставити питання про єдність матеріальної культури древніх племен степового Криму з племенами південноукраїнських районів.

Про підсумки експедиційних досліджень в зоні будівництва Київської ГЕС повідомив старший науковий співробітник Д. Я. Телегін. Він відзначив, що в зоні майбутнього водосховища Київської ГЕС розвідано близько 100 пам'яток різних епох — від мезоліту і до часів Київської Русі. На 10 об'єктах епохи неоліту, міді, бронзи, ранніх слов'ян та Київської Русі були проведені розкопки, які дали багато нових даних про культурно-історичні зв'язки древнього населення Київщини з племенами суміжних територій (Білорусія, Південне Побужжя, Північно-Східна Україна та ін.).

Доктор історичних наук В. Й. Довженок доповів про дослідження слов'яноноруських пам'яток в зоні будівництва Канівської ГЕС. Проведені розвідки на площі майбутнього Канівського моря виявили понад 120 археологічних пам'яток різного часу, серед яких особливу увагу привертають ранньослов'янські та древньоруські пам'ятки. Тут виявлено 5 поселень зарубинецької культури, одне поселення черняхівської культури, 7 поселень середини і другої половини I тис. н. е., 13 древньоруських городищ і 30 древньоруських поселень. Доповідач докладно зупинився на результатах розкопок шести древньоруських городищ Середнього Подніпров'я: с. Вітачів (2 городища), «Іван-Гора» під Ржищевим, сел Ходорів, Городище і Щучинка. Виходячи з розташування і планування городищ, а також характеру знахідок, доповідач характеризував їх як укріплені пункти, що становили разом оборонну лінію на Дніпрі в XI ст. для захисту центральних земель Київської Русі від половецьких нападів.

Про польові дослідження в зоні будівництва Краснознам'янської зрошувальної системи в 1961—1963 рр. доповів начальник експедиції О. М. Лесков. Експедицією було досліджено 57 курганів, в яких виявлено понад 350 поховань від епохи енеоліту до середньовіччя. Біля с. Широке, Скадовського району, Херсонської області, досліджено ґрунтовий могильник епохи пізньої бронзи, в якому на площі понад 1 га відкрито 130 поховань X—IX ст. до н. е. з великою кількістю ритуального інвентаря.

Результатам трирічних розкопок (1961—1963 рр.) скіфських курганів в зоні будівництва Бортницької зрошувальної системи (Київщина) була присвячена доповідь старшого наукового співробітника В. А. Іллінської. Одним з основних наслідків цих робіт є встановлення

¹ Основний зміст доповіді публікується у цьому томі.

факту проникнення скіфських кочових племен далеко в глиб лісостепо-вої смуги, майже до кордонів Полісся, що має велике значення для висвітлення історії скіфів.

Великий інтерес викликала доповідь старшого наукового співробітника Інституту археології АН СРСР М. Я. Мерперта, який розповів про результати дослідження радянської археологічної експедиції в Єгипті.

На засіданнях секції первісної археології було заслухано та обговорено 26 доповідей і повідомлень.

П. Й. Борисковський (Ленінград) присвятив свою доповідь деяким проблемам пізнього палеоліту і мезоліту Північно-Західного Причорномор'я, підкреслюючи, що на території на захід від Дніпра до Румунії все більш виразно починає виступати цілий пласт тарденуазьких пам'яток (Гребеники, Гіржево, Довжанка, Орловка, Познанка, Сороки на Дністрі, Спіноаса поблизу Ясс).

В. О. Місяць (Житомир) повідомив про підсумки дослідження Житомирської ашельської стоянки — однієї з найдавніших пам'яток людської культури на Україні.

Т. С. Пассек і К. К. Черниш (Москва) доповіли про дослідження пам'яток культури гумельниці на території СРСР (Болград, Вулканешти, Озерне) і поставили питання про контакти цієї культури з трипіллям. Крім того, в доповіді були визначені південно-західні межі трипільських племен на ранньому та пізньому етапах їх розвитку.

В. М. Даниленко (Київ) доповів про деякі підсумки вивчення пам'яток неоліту та трипілля на Південному Бузі. Особливу увагу доповідач звернув на питання хронології та культурно-історичних зв'язків неолітичних племен буго-дністровської культури.

Л. Г. Мацкевой (Керч) розповів про роботу первісної експедиції Керченського музею за 1963 р., якою розкопувалась стоянка епохи мезоліту та неоліту біля с. Фронтове під Феодосією. Крім того, експедицією виявлено 6 інших стоянок та місцезнаходжень епохи мезоліту і неоліту на Керченському півострові.

І. І. Артеменко (Москва) доповів про розкопки пізньонеолітичної стоянки та могильника епохи бронзи біля с. Юрковичі (урочище Стрелиця) Гомельської області БРСР.

Т. Г. Мовша (Київ) зробила доповідь про пізньотрипільські пам'ятки (етап V—II) Середнього Подністров'я (Жванець, Вихватинці, Звинячин, Цвиклівці та ін.), які, на думку автора, об'єднуються в локально-хронологічний варіант пізньотрипільської культури (Подільсько-Волинський).

І. В. Синицин (Саратов) зробив цікаву доповідь про розкопки 65 курганів в околицях Лали поблизу м. Елісти (Калмицька АРСР), в яких виявлено понад 150 поховань катакомбної культури. В деяких похованнях виявлені чотириколісні дерев'яні повозки. Нові матеріали вказують на те, що племена катакомбної культури існували в Північно-Західному Прикаспії з другої половини або кінця III тис. до н. е. на протязі всього II тис. до н. е. і мали зв'язки з племенами епохи бронзи Північного Кавказу.

О. А. Щепинський (Сімферополь) повідомив про розкопки Північно-Кримською експедицією ІА АН УРСР 23 курганів на півдні Херсонщини і в Криму біля Красноперекопська, в яких виявлено 475 поховань. Більшість з них відноситься до епохи раннього металу (115—ямних, 100 — катакомбного часу, 39 — зрубної культури).

В. Н. Станко (Одеса) доповів про трирічні розкопки мезолітичної стоянки Гіржево в Одеській області. Крем'яний інвентар дозволяє віднести її до тарденуазьких пам'яток Північно-Західного Причорномор'я типу Гребеників.

Д. С. Цвейбель (Донецьк) повідомила про нові археологічні зна-

хідки на території Донеччини: мустьєрської стоянки біля с. Олександрівки, Мар'їнського району, та майстерні по обробці кременю (7 пунктів) неолітичного часу біля с. Красне, Артемівського району.

В. Ф. Петрунь (Кривий Ріг) зробив цікаву доповідь про можливості та основні напрямки використання мінералого-петрографічного дослідження в археології.

А. П. Савчук (Київ) розповів про відкриття 15 місцезнаходжень мезолітичного часу на дюнах середнього Дніпра між річками Прип'ятю і Россю.

В. М. Гладилін (Київ) доповів про дослідження нової мустьєрської стоянки біля с. Антонівка на Донеччині та її значення для вивчення раннього палеоліту Східної Європи.

В. І. Бібікова (Київ) зробила цікаве повідомлення про джерела геометричного стилю в палеолітичному мистецтві Східної Європи.

В. О. Круц (Київ) повідомив про розкопки нового могильника софіївського типу біля с. Завалівки, Києво-Святошинського району, Київської області, де було виявлено 16 поховань з трупоспаленням.

М. М. Шмаглій (Київ) розповів про археологічні розвідки в зоні будівництва Татарбунарської зрошувальної системи у 1963 р., якими було виявлено понад 100 археологічних пам'яток різних часів.

Г. П. Сергеев (Кишинів) доповів про розвідкові розкопки ранньотрипільського поселення біля с. Карбуна (Молдавія), під час яких було виявлене велике святилище.

В. Ф. Ісаєнко (Мінськ) повідомив про пам'ятки з макролітоїдним інвентарем, виявлені у верхів'ях р. Прип'яті в 1962—1963 рр., які він датує епохою мезоліту та неоліту.

В. І. Митрофанова (Київ) розповіла про розкопки в 1963 р. неолітичного поселення в гирлі р. Гнилоп'яті (Житомирщина).

С. С. Березанська (Київ) доповіла про розкопки у 1963 р. поселення епохи бронзи біля хут. Пустинка на Чернігівщині. Характер здобутого інвентаря дозволяє віднести його до середнього етапу бронзового віку (сосницький тип тшинецько-комаровської культури).

І. Т. Черняков (Одеса) зробив повідомлення про техніку обробки ливарних форм і лиття виробів епохи пізньої бронзи в Північно-Західному Причорномор'ї. На його думку, знахідки великої кількості кладів бронзових виробів свідчать про значний обсяг бронзо-ливарного виробництва та міжплеменну торгівлю в епоху пізньої бронзи.

Р. К. Римантене (Вільнюс) повідомила про окрему групу мезолітичних пам'яток Литви з мікроліто-макролітичним інвентарем, які мають спільні риси з свідерською культурою та культурою Маглемозе.

І. М. Шарафутдінова (Київ) доповіла про пам'ятки сабатинівського типу, в яких вона вбачає окрему культурну групу пам'яток часу пізньої бронзи.

В. І. Маркевич (Кишинів) зробив повідомлення про розкопки трипільського поселення біля с. Варварівки, Флорештського району, Молдавської РСР, яке він відносить до пам'яток петренського типу.

В. В. Бобін і О. А. Щепинський (Сімферополь) повідомили про знахідки трепанованих черепів в похованнях епохи бронзи в Криму, які на думку авторів є доказом найстародавніших хірургічних операцій на черепі людини.

І. Д. Ратнер (Херсон) розповів про розкопки курганів епохи бронзи біля с. Колончак на Херсонщині.

На засіданнях секції скіфо-сарматської археології було заслухано та обговорено 11 доповідей і повідомлень.

П. М. Шульц (Сімферополь) доповів про скіфські статуї степів України як важливий елемент матеріальної і духовної культури та історії скіфів. Доповідач навів переконливі докази про те, що статуї з'я-

вилися ще у VI ст. до н. е. Розвиток даного виду монументальних пам'яток відбувався від антропоморфних стел до зображень з ознаками портретизації.

Т. М. Висоцька (Сімферополь) повідомила про розвідки та розкопки 25 пізньоскіфських (II ст. до н. е.— III ст. н. е.) городищ і поселень Південно-Західного Криму, які виявляють зв'язки з пізньоскіфськими городищами нижнього Дніпра.

О. В. Цвек (Київ) розповіла про розкопки могильника скіфо-сарматського часу біля с. Фронтове на Керченському півострові.

Г. І. Смирнова (Ленінград) в доповіді «До питання про фракійську кружалну кераміку (по матеріалах розкопок на середньому Дністрі у 1963 р.)» підкреслила, що кружална кераміка попадала в Середню Наддністрянщину внаслідок контактів місцевих племен з фракійським населенням центральної Румунії починаючи з кінця VI ст. до н. е. В зв'язку з цим слід переглянути датування цих скіфських курганів Західного Поділля, які по знахідках кружалного посуду, що вважався кельтським, помилково відносились до рубежу III—II ст. до н. е.

Е. В. Яковенко (Київ) доповіла про оборонні споруди, житла, господарські комплекси та велику колекцію кераміки Пастирського городища скіфського часу.

Г. Т. Ковпаненко (Київ) повідомила про матеріали з кургана передскіфського часу (VIII—VII ст. до н. е.) біля с. Носачево, Смілянського району, Черкаської області, які свідчать про походи кіммерійців і скіфів з районів, розташованих на північ від Чорного моря.

Є. Ф. Покровська (Київ) доповіла про взаємовідносини племен лісостепового правобережного Подніпров'я з племенами сусідніх територій в VII—VI ст. до н. е.

Є. В. Черненко (Київ) розповів про щити, які були на озброєнні скіфських піших воїнів та кіннотників.

О. Д. Ганіна (Київ) повідомила про знахідки великої кількості обвуглених зерен та насіння різних хлібних злаків, олійних та технічних культур при розкопках поселення ранньоскіфського часу (VI—V ст. до н. е.) в с. Іване-Пусте на середньому Дністрі. Вони значно доповнюють наші знання з історії землеробства і свідчать про його високий рівень ще в ранньоскіфські часи.

Є. О. Петровська (Київ) доповіла про пам'ятки подгорцівського типу на Київщині, звернувши увагу на необхідність їх ширшого дослідження.

Є. Н. Черепанова (Сімферополь) повідомила про дослідження нових скіфських поховань степового Криму, які датуються V—IV ст. до н. е. і свідчать про слабу заселеність скіфами степів Криму в цей період (у порівнянні з пізнішим періодом, що знаменувався масовим проникненням скіфів у Крим).

На засіданнях секції античної археології було заслухано та обговорено 11 доповідей та повідомлень.

О. М. Карасьов (Ленінград) доповів про результати досліджень Ольвійської експедиції АН СРСР в 1962—1963 рр., яка продовжувала розкопки Ольвійської агори. Крім того, О. М. Карасьов повідомив про розкопки античного городища біля санаторія «Чайка» в Криму.

Е. І. Соломонік (Сімферополь) повідомила нові дані про зв'язки Ольвії з Істрією в елліністичну епоху.

Л. М. Славін (Київ) повідомив про розкопки західної та південної ділянок Ольвійської агори в 1962—1963 рр.

В. В. Лапін (Київ) доповів про розкопки древньогрецького поселення на о. Березані в 1962—1963 рр., підкресливши, що основними результатами цих досліджень було відкриття будівельних залишків пізньокласичного, елліністичного та римського часів.

Ф. М. Штительман (Київ) повідомила про глиняні фігурки з ольвійської металообробної майстерні, які є унікальними не тільки для Ольвії, а й для всього Північного Причорномор'я.

С. Д. Крижицький (Київ) розповів про нову реконструкцію елліністичного житлового будинку Ольвії по матеріалах розкопок 1962—1963 рр.

А. Нудельман (Кишинів) повідомив про монетно-речовий клад IV ст. до н. е., знайдений біля с. Ларгуца, та гунський бронзовий котел IV—V ст. н. е., знайдений в с. Шестачі, Резинського району, Молдавської РСР.

А. І. Фурманська (Київ) доповіла про розкопки Тіри в 1962—1963 рр.

М. С. Синицин (Одеса) розповів про розкопки останніх років на Роксоланівському городищі, в існуванні якого він вбачає чотири історичних етапи розвитку.

А. О. Білецький (Київ) зробив доповідь на тему «Нові імена і старі етноніми в епіграфічних матеріалах Північного Причорномор'я».

На засіданнях секції слов'яноруської археології було заслухано та обговорено 27 доповідей і повідомлень.

Є. В. Махно (Київ) повідомила про розкопки могильника черняхівського типу біля с. Компанійці на Дніпрі, який датується нею IV—VI ст. н. е. На думку доповідача, матеріали розкопок дозволяють говорити про представлений могильником локальний тип черняхівської культури.

Н. М. Кравченко (Київ) розповіла про розкопки могильника черняхівської культури в с. Косанів на Південному Бузі (1961—1963 рр.). Матеріали розкопок уточнюють характеристику південно-західної групи черняхівських пам'яток та доповнюють наші знання про культуру в цілому.

І. С. Винокур (Кам'янець-Подільський) повідомив про знахідки кам'яних статуй черняхівської культури. Нові матеріали мають велике значення для вивчення мистецтва і релігійних уявлень носіїв черняхівської культури.

Е. О. Симонович (Москва) доповів про дослідження черняхівського поселення біля с. Журавка на Черкащині, приділивши особливу увагу залишкам будівель цієї пам'ятки.

В. Д. Баран (Львів) доповів про дослідження трьох слов'янських поселень VI—XII ст. н. е. на Гнилій Липі (ліва притока Дністра), які за характером матеріалу дуже близькі до сінхронних пам'яток Південної Волині.

Л. І. Крушельницька (Львів) повідомила про відкриття першого житла поморської культури біля с. Крилос, Дубнівського району, Ровенської області, яке можна датувати кінцем гальштатського і початком латенського періоду.

Є. В. Максимов (Київ) повідомив про дослідження нових пам'яток зарубинецької культури в Середньому Подніпров'ї (Казаровичі, Грині, Лютіж, Таценки та ін.).

Г. М. Шовкопляс (Київ) повідомила про зарубинецько-корчуватівські матеріали з Києва, які свідчать про інтенсивне заселення території Києва та його околиць в кінці I тис. до н. е.—на початку I тис. н. е. та жваві зв'язки цього населення з античними містами Північного Причорномор'я.

В. І. Бідзіля (Київ) розповів про розкопки великого металургійного центру зарубинецької культури в с. Лютіж, Київської області.

Д. Т. Березовець (Київ) повідомив про розкопки могильника уличей біля с. Велика Андрусівка на Тясміні, який він датує VIII ст.

Л. Д. Поболь (Мінськ) доповів про нові археологічні пам'ятки раннього залізного віку Верхнього Подніпров'я.

В. М. Цигилик (Львів) доповів про розкопки поселення липицької культури в с. Верхня Липиця, Івано-Франківської області.

П. І. Хавлюк (Вінниця) повідомив про нові матеріали з розкопок слов'янських поселень середини і другої половини I тис. на Південному Бузі.

Є. А. Шмідт (Смоленськ) повідомив нові дані про городища другої половини I тис. н. е. у верхів'ях Дніпра.

Ю. С. Асеев (Київ) зробив доповідь на тему «До питання первісного вигляду Золотих воріт у Києві».

П. О. Раппопорт (Москва) зупинився на деяких питаннях історії південної Русі XI—XII ст. Зокрема доповідач висунув думку, що в кінці XI ст. значна частина Галицько-Волинської землі була спустошена половцями.

М. В. Холостенко (Київ) доповів про роботу комплексної експедиції по дослідженню визначної пам'ятки древньоруської архітектури XI ст.—Успенського собору Києво-Печерської лаври.

В. К. Гончаров (Київ) доповів про дослідження древньоруського городища «Іван-Гора» біля Ржищева, яке було одним з сторожових пунктів на Дніпрі, що входив до дніпровської оборонної лінії.

П. Ф. Лисенко (Мінськ) доповів про дослідження древнього Пінська. В доповіді наводилися нові матеріали про матеріальну культуру та господарство жителів цього стародавнього руського міста.

Р. О. Юра (Київ) повідомив про розкопки цивільної споруди кінця XI ст. на дитинці древнього Переяслава в 1962—1963 рр. Автор вважає, що розкопана ним споруда є частиною ансамблю будов, що становили резиденцію переяславських митрополітів та єпископів.

В. М. Маліков (Сімферополь) повідомив про знахідки та вивчення реліктових сортів винограду на місцях середньовічних поселень в Криму.

Г. Ю. Храбан (Умань) розповів про археологічні розвідки на території Уманщини, в результаті яких було виявлено багато різних пам'яток від часу трипільської культури до IX ст. н. е.

В. П. Петров (Київ) зробив доповідь на тему «Древньоруське і старослов'янське письмо за археологічними джерелами» (до питання про слов'янські руніке-рези VIII—X ст.).

Ю. П. Лащук (Львів) доповів про результати вивчення української кераміки XIV—XVIII ст.

Р. М. Рамішвілі (Тбілісі) повідомив про археологічні розкопки на території Сіонського водосховища, які дали можливість простежити деякі моменти економічного, соціального та культурного життя населення середньої і верхньої течії р. Іорі від епохи раннього феодалізму до пізнього середньовіччя.

Т. М. Мінаєва (Ставрополь) розповіла про спільні типи поховальних споруд Криму і Північного Кавказу в епоху раннього середньовіччя.

М. К. Каргер (Ленінград) доповів про нові дані у вивченні древньоруських пам'яток архітектури Білорусії.

На засіданнях всіх чотирьох секцій було також проведено обговорення проспекту «Археологія України».

XII наукова конференція Інституту археології АН УРСР за своєю тематикою та представництвом наукових закладів мала всесоюзне значення.